

8. Кримінальний процес : [підруч.] / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Харків : Право, 2013. – 824 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України № 1001-05 від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
11. Маляренко В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
12. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96.
13. Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/98 від 09.07.1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – С. 59.
14. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – Т. 1. – М. : Наука, 1968. – 470 с.
15. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Брайан Таманага ; пер. з англ. А. Іщенко. – К. : ВД «Кисво-Могилян. акад.», 2007. – 208 с.
16. Туманянц А.Р. Принципи кримінального процесу і кримінально-процесуальна діяльність захисника / А.Р. Туманянц // Проблеми законності. – 2003. – Вип. 58. – С. 112–118.
17. Уголовный процесс : [учеб. для студ. юрид. вузов и фак-в] / под ред. К.Ф. Гуценко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Зерцало, 1997. – 575 с.
18. Янович Ю.П. Уголовный процесс Украины : [пособ. по подгот. к гос. (выпускн.) экзамену] / Ю.П. Янович. – Харьков : Ун-т внутр. дел, 1998. – 256 с.
19. Hertz A. Die Geschichte des Legalitätsprinzips / Adolf Hertz. – Borna, Leipzig : Verlag Robert Noske, 1935. – 93 p.

УДК 343.14+343.135

РОГАТИНСЬКА Н.З., ДРИЖАК Н.І.

ОХОРОНА НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті проаналізовано питання, що стосуються охорони нотаріальної таємниці у кримінальному провадженні. Визначено напрями діяльності нотаріальної таємниці у кримінальному судочинстві. Досліджено особливості охорони нотаріальної таємниці.

Ключові слова: *нотаріус, нотаріальна таємниця, кримінальне провадження.*

В статье проанализированы вопросы, которые касаются охраны нотариальной тайны в уголовном производстве. Определены направления деятельности нотариальной тайны в уголовном судопроизводстве. Также исследованы особенности охраны нотариальной тайны.

Ключевые слова: *нотариус, нотариальная тайна, уголовное производство.*

The article analyzes the issues related to the protection of the notarial secrecy in criminal proceedings. The directions of notarial secrets in criminal proceedings are identified. And the features of the protection of the notary secret are investigated.

Key words: *notary, notary secret, criminal proceedings.*

© РОГАТИНСЬКА Н.З. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету (Тернопільський національний економічний університет)

© ДРИЖАК Н.І. – студентка III курсу юридичного факультету (Тернопільський національний економічний університет)

Вступ. Специфіка діяльності нотаріуса є такою, що йому доводиться мати справу з таємницею особистого життя громадян або комерційною чи банківською таємницею у діяльності підприємств, установ, організацій. Складність полягає у тому, що на сьогодні в законодавстві чітко не визначено регламентацію діяльності нотаріусів щодо надання органам досудового розслідування, прокуророві або суду відомостей, які є нотаріальною таємницею, а також правил проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів стосовно нотаріусів. Крім того, існують і проблемні питання щодо визначення нотаріальної таємниці.

У своїй роботі нотаріус має утримуватися від вчинення дій, що можуть бути використані для завдання шкоди професійній діяльності нотаріуса або підриву довіри і престижу професії у суспільстві. На нотаріуса покладається не тільки юридична відповідальність перед державою за виконання покладених на нього публічних повноважень, а й моральна відповідальність перед суспільством за свої дії та поведінку. У присязі нотаріуса, яку проголошують особи, яким уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, зазначено, що особа присягається виконувати обов'язки нотаріуса чесно й сумлінно, згідно із законом і совістю, поважати права та законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз охорони нотаріальної таємниці у кримінальному судочинстві.

Стан дослідження. Вченими в різний час досліджувалися питання нотаріату та нотаріального процесу, зокрема проблеми дотримання нотаріальної таємниці. Це праці таких дослідників, як М. Авдюков, С. Пасічник, Л. Радзівська, С. Фурса, В. Аргунов, Ф. Рико, Ж. Рицфоль, Г. Черемних, І. Черемних та ін.

Результати дослідження. Нотаріальна таємниця має надзвичайно вагоме значення під час здійснення нотаріального провадження, адже вона підкріплює довіру громадян до нотаріату і є одним із важливих правил діяльності самого нотаріуса, що забезпечує його авторитет.

Нотаріальна таємниця – це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема й про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права й обов'язки тощо (ст. 8 Закону про нотаріат) [1].

Нотаріальну таємницю потрібно розглядати у двох аспектах. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (мотив звернення та сам факт звернення особи до нотаріуса, надані для дослідження документи, досягнутий після звернення до нотаріуса результат, відомості про особисте життя особи тощо). З іншого – це таємниця нотаріуса як фахівця (відомості про надані поради, консультації тощо). Важливими є обидві характеристики поняття таємниці вчинення нотаріальних дій, обидві повинні бути законодавчо закріплені.

Вимога додержання таємниці нотаріальних дій полягає у тому, що нотаріальні дії належить виконувати виключно у присутності зацікавленої особи (або осіб), лише у разі необхідності – у присутності тих, хто їм допомагає (представників, перекладачів, громадян, які підписують документи за хворих або неписьменних, та ін.). Ніхто із сторонніх осіб не повинен спостерігати за ходом нотаріальної процедури. Цю вимогу нотаріус зобов'язаний виконувати незалежно від того, здійснює він нотаріальну дію у приміщенні контори чи за її межами. Відповідно, учасники нотаріального процесу мають право наполягати на створенні умов, які виключатимуть розголошення відомостей, котрі вони збираються тримати в секреті [5, с. 136–138].

Довідки і документи про вчинення нотаріальної дії видаються лише громадянам та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

Обов'язок збереження цієї таємниці покладено не лише на нотаріуса, а й на його помічника. А от обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширено на ще більше коло осіб, а саме на:

- осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи;
- осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків;
- інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Таким чином, усі учасники нотаріального процесу зобов'язані дотримуватися нотаріальної таємниці. Оскільки встановити перелік усіх відомостей, які можуть бути одержані нотаріусом у процесі виконання своїх професійних обов'язків, неможливо, вважаємо, що це є будь-які відомості, що стали відомі нотаріусу у зв'язку з реалізацією функцій та завдань, покладених на нього Законом України «Про нотаріат».

Захисний режим нотаріальної таємниці полягає у тому, що не лише нотаріуси і їхні помічники не просто мають право, а й зобов'язані відмовитися від виконання правомірних вимог інших суб'єктів правовідносин, а також й інші особи, які з огляду на певні обставини отримали доступ до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, також стають її носієм і зобов'язані охороняти її.

Нотаріус зобов'язаний зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо його діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням із документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась [5, с. 136–138].

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений його органами [2, с. 108–112].

Слід зазначити, що існують певні обмеження режиму нотаріальної таємниці, які позбавляють її абсолютного характеру. Наприклад, ст. 8 Закону зобов'язує нотаріуса протягом 10 робочих днів надати довідку про вчинені нотаріальні дії на письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що перебувають у провадженні цих органів. Однак нотаріус зобов'язаний задовольнити таку письмову вимогу за умови, якщо вона обґрунтована. Тобто законодавець надав нотаріусу право оцінювати, обґрунтованою є вимога вказаних органів чи ні. Зрозуміло, що, реалізувавши це право, тобто оцінивши обґрунтованість вимоги, нотаріус має й інше право, похідне від вищезазначеного – право відмовити у наданні відповідної довідки про вчинені нотаріальні дії та інших документів, якщо вважатиме, що письмова вимога є необґрунтованою. Вважати категоричним і безумовним обов'язок нотаріуса видати довідку на вимогу вказаних органів можна, лише проігнорувавши наявність у цій нормі права слова «обґрунтована». Крім того, у письмовій вимозі суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування повинен бути обов'язково зазначений номер справи. Вимога має бути засвідчена гербовою печаткою відповідного органу. Отже, якщо у письмовій вимозі не зазначено номер справи і вона не містить гербової печатки суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, то такий лист не є вимогою, реагувати на нього нотаріус не зобов'язаний [6, с. 84–87].

Аналогічний обов'язок нотаріуса встановлено ч. 7 ст. 8 Закону стосовно письмових вимог органів доходів і зборів. Їм нотаріус зобов'язаний надавати довідки про суму нотаріально посвідчених договорів, які необхідні виключно для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування. Щодо письмових вимог органів доходів і зборів законодавець також встановлює обов'язковість їх обґрунтованості та наголошує на тому, що вимога має стосуватися виключно встановлення додержання законодавства з питань оподаткування. Отже, нотаріусу надано право оцінювати, по-перше, чи є така вимога обґрунтованою, а по-друге – чи обґрунтована вона саме додержанням законодавства з питань оподаткування. Крім того, на письмовий запит цих же органів нотаріус зобов'язаний надавати інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом спадкування. Оцінивши позитивно зазначені письмові вимоги, нотаріус зобов'язаний надати органу доходів і зборів довідку лише про суму нотаріально посвідчених договорів або про вступ фізичної особи у права спадкоємця. Оцінивши ж негативно, тобто

вважаючи, що вимога не обґрунтована або що вона не стосується додержання законодавства з питань оподаткування чи вступу у права спадкоємця, нотаріус зобов'язаний відмовити органу доходів і зборів [3, с. 246].

Із викладеного вище можна зробити простий і логічний висновок: якщо нотаріус видав довідку про вчинені нотаріальні дії на необґрунтовану вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування або на необґрунтовану вимогу органів доходів і зборів, або на вимогу цих органів, якщо вона не стосується додержання законодавства з питань оподаткування, то він вчинив правопорушення. Отже, право оцінювати обґрунтованість вимог зазначених органів є не лише правом нотаріуса, а і його обов'язком, оскільки у разі його невиконання нотаріусом йому може бути пред'явлена вимога про відшкодування шкоди, завданої такими його діями. Тобто надання зазначених довідок на необґрунтовані письмові вимоги цілком може завдати шкоди сторонам нотаріально посвідчених правочинів, які, у свою чергу, вправі будуть вимагати її відшкодування. І називатиметься ця неправомірна дія нотаріуса так: неправомірне розкриття нотаріальної таємниці [4, с. 328].

До винятків можна було б віднести ще й обов'язок нотаріуса надавати довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії; спадкоємцям померлого у разі смерті особи чи визнання її померлою. Те саме стосується витягу зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту: його нотаріус зобов'язаний видавати тільки заповідачу, а після смерті заповідача – будь-якій особі, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів). Крім того, у разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка. Проте надання таких довідок важко назвати розкриттям нотаріальної таємниці, оскільки довідка надається саме тим особам, кого вона безпосередньо стосується, а отже, нотаріальна таємниця фактично не розкривається [1].

Для виконання обов'язку з охорони нотаріальної таємниці нотаріусом йому надаються відповідні гарантії. Так, відповідно до ст. 81 Закону будь-яке втручання у діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків (а охорона нотаріальної таємниці є обов'язком, а не правом нотаріуса) або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, зокрема вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які перебувають у трудових відносинах із нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

Крім того, зазначеною нормою ст. 81 Закону заборонено вилучення (виїмку) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання у порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса. Вилучати їх має право лише суд і лише для того, щоб оглянути, і лише за своєю мотивованою постановою. Після огляду суд зобов'язаний негайно повернути ці документи нотаріусу.

До зазначених гарантій належить і загальне правило, закріплене у ч. 9 ст. 8 Закону, за яким нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Тобто йдеться не про право нотаріуса не давати свідчення, а про його відсутність, тобто про обов'язок не давати свідчення в якості свідка.

Відповідальність нотаріуса – це форма впливу держави на допущені порушення правових норм, на посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи. Нотаріус відповідає за правомірність своїх дій не тільки перед особами, що звернулись за нотаріальною допомогою, а й перед суспільством загалом.

Розголошення нотаріальної таємниці – це діяння (дія або бездіяльність) особи, в результаті якого інформація, що становить нотаріальну таємницю і яка їй довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків, була сприйнята сторонніми особами (тобто тими, хто не допущений до розголошеної інформації).

У разі порушення нотаріусом вимог щодо збереження нотаріальної таємниці (порушення нотаріусом вимог, передбачених ст.ст. 3, 8 і 9 Закону про нотаріат) свідоцтво про зайняття нотаріальною діяльністю може анулювати Міністерство юстиції України (ст. 12 Закону про нотаріат).

Статтею 27 Закону передбачено, що нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії:

- подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії;
- подала недійсні та/або підроблені документи;
- не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа [1].

Тобто для притягнення нотаріуса до кримінальної відповідальності необхідно встановити низку обставин: 1) протиправність поведінки нотаріуса; 2) характер психічного ставлення нотаріуса до діяння та його наслідків; 3) характер наслідків; 4) причинний зв'язок між діями нотаріуса і завданою шкодою. Важливою умовою є суб'єктивне ставлення нотаріуса до вчиненого протиправного діяння, тобто його вина.

Нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Для встановлення матеріальної відповідальності нотаріуса слід звернути увагу на те, що ст. 27 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується у повному розмірі.

Проблема юридичної відповідальності нотаріуса за сучасного реформування нотаріату в Україні потребує законодавчого регулювання. Законодавча невизначеність інституту відповідальності нотаріуса свідчить про відсутність гарантій нотаріальної діяльності, що є причиною порушень прав нотаріуса, а також громадян та юридичних осіб, які звернулись за вчиненням нотаріальних дій [5, с. 136–138].

Висновки. Таким чином, нотаріус повинен бути дуже уважним, оцінюючи правомірність вимог суду щодо надання свідчень у суді, тих чи інших документів та інформації. Адже, з одного боку, він ризикує понести цивільно-правову відповідальність перед особами, чію таємницю, що охоплюється поняттям «нотаріальна таємниця», він неправомірно розкрив. З іншого ж боку, нотаріус може зазнати кримінальної відповідальності, відмовившись надати суду показання щодо інформації, яку він помилково вважав нотаріальною таємницею. Отже, правильна оцінка інформації як такої, що є нотаріальною таємницею, може убезпечити нотаріуса від негативних для нього наслідків.

Список використаних джерел:

1. Про нотаріат : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Желіховська Ю.В. Поняття та гарантії таємниці вчинення нотаріальних дій / Ю.В. Желіховська // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1. – С. 108–112.
3. Фурса С.Я. Нотаріат в Україні. Кн. 1. Організація нотаріату з практикумом / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Є.Є. Фурса, О.М. Нікітюк. – К. : Алерта, 2015. – 484 с.
4. Теорія нотаріального процесу : [навч.-практ. посіб.] / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, М.В. Бондарева та ін. – К. : Алерта, 2012. – 928 с.
5. Денисяк Н.М. Нотаріальна таємниця як одна з важливих складових діяльності нотаріуса / Н.М. Денисяк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 7. – С. 136–138.
6. Єфімова О.М. Нотаріальна таємниця: між кримінальною та цивільно-правовою відповідальністю / О.М. Єфімова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2014. – № 1. – С. 84–87.